

Оригинални научни рад
УДК: 159.925
316.6:159.9
81'921.92
doi: 10.5937/zrffp52-40906

НЕВЕРБАЛНО ПОНАШАЊЕ КАО ДЕО МОДЕЛА ОПИСА КОМУНИКАТИВНОГ ПОНАШАЊА

Исидора Д. КОМАДИНА¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Катедра за руски језик и књижевност

¹ isidora.komadina@pr.ac.rs

Рад примљен: 31. 10. 2022.

Рад прихваћен: 28. 11. 2022.

НЕВЕРБАЛНО ПОНАШАЊЕ КАО ДЕО МОДЕЛА ОПИСА КОМУНИКАТИВНОГ ПОНАШАЊА

Кључне речи:
комуникативно
понашање;
невербално
понашање;
уџбенички текст;
социокултурна
компетенција.

Сажетак. Помоћу модела описа комуникативног понашања који су установљени кроз рад Вороњешке школе комуникативног понашања, а који су се у досадашњој пракси користили конфронтационо, на испитаницима, као и помоћу различитих психолошких тестова (асоцијативни експерименти различитог типа, лингвистички интервјуи), испитивали смо невербално комуникативно понашање на нивоу писаног дискурса, и то уџбеничких основних текстова који се у српској средини користе за усвајање руског језика кроз школски систем. Анализа спроведена путем ситуационог, аспекатског и параметарског модела описа комуникативног понашања на материјалу уџбеничких текстова показала је да се презентовани обрасци комуникативног понашања Руса из литературе не поклапају у потпуности са сазнањима из уџбеника, и да у уџбеницима не постоји довољан број примера који илуструју невербално комуникативно понашање. Овај недостатак умањује могућност стицања социокултурне компетенције која је неопходна за успешно усвајање самог језика.

Социокултурна компетенција

Комуникативна компетенција састављена је од четири једнако важне компоненте (граматичке, дискурсне, социокултурне, стратегијске компетенције), које су међусобно повезане и не могу се развијати или мерити посебно.

Социокултурна компонента у процесу учења и усвајања страног језика подразумева контакт ученика са националним и културним одликама говорног понашања, културним чињеницама које су манифестоване у језику. Стицањем социокултурне компетенције овладавамо друштвеним правилима употребе језика. Наведена компетенција захтева разумевање контекста у ком се језик користи, односно, које улоге учесници имају, какве информације размењују, као и која је функција те интеракције. У току комуникације на мултикултурном нивоу, учесници комуникације, осим препознавања и придржавања друштвених правила у употреби језика, морају поседовати знање о одређеној култури и бити отворени за нову културу. Затим, учесници у комуникацији морају узети у обзир и културолошке разлике, тј. морају имати „културолошку свест“ (Savignon, 2002, према: Нешић, 2018, стр. 24–25). Основа социокултурног приступа изучавања језика јесте додељивање посебне кумулативне функције језику, којом се означава способност језика да бележи и чува екстралингвистичке информације у језичким јединицама (Раичевић, 2007, стр. 67).

Сама социокултурна компетенција састављена је од неколико компоненти, и то: лингвистичке компоненте у облику језичких јединица са националним културним садржајем (еквивалентна, нееквивалентна, фонска лексика, речи са националном и културном семантиком, стране речи, фразеолошке јединице, пословице итд.); прагматичке компоненте – правила понашања изворних говорника у различитим комуникативним ситуацијама; естетске компоненте – информације о томе шта треба сматрати прихватљивим/неприхватљивим у погледу перцепције лепоте у условима стране културе; етичке компоненте – разумевање моралних ставова који су прихватљиви међу изворним говорницима; компоненте која је специфична за земљу о којој се говори – знање о земљи, култури,

начину живота представника заједнице чији се језик проучава (Шукин, 2015, стр. 183).

Формирање социокултурне компетенције врши се на свим нивоима наставе страног, у нашем случају руског језика. То формирање подразумева усвајање садржаја који се односе на социокултурно понашање и основне културолошке информације. Социокултурно понашање јесте материјал помоћу кога се ученици упознају са правилима понашања Руса у различитим ситуацијама свакодневне комуникације. Ученици стичу представу о вербалном начину комуникације (формална и неформална комуникација) и невербалном начину комуникације (гестови, мимика, поза, изглед) међу изворним говорницима.

Невербална средсџва комуникације

Невербални начин комуникације укључује радње карактеристичне за одређену културу, радње које се у процесу комуникације исказују помоћу гестова, мимике, изгледа, држања, позе. Највећи број информација преноси се невербалним путем, и то чак 55%, вербалним средствима (речима), 7%, и звучним средствима (тон гласа, интонација), 38% (Пиз, 1992, стр. 2). Овај проценат није изненађујући зато што се вербална комуникација ограничава језичким знаковима, док се невербална комуникација односи и на: а) израз лица, поглед, гестове, став тела, доју гласа (вокализацију, нпр. назализовани глас, храпав глас и пискутав глас, које говорник користи као додатно средство преношења допунског садржаја); б) место саговорника у простору, додиривање саговорника; в) начин одевања, стилизовања косе, шминке (Polovina i Panić, 2010, стр. 215). Дакле, обухвата све оне информације које можемо перципирати визуелним, аудитивним, тактилним или олфакторним путевима, док се вербална комуникација перципира само визуелним и аудитивним путем.

Средства невербалне комуникације у вербалну комуникацију уносе одређену семантичку, емоционалну информацију. Занимљиво је, рецимо, да се у руској комуникацији користи само пет невербалних сигнала непријатељства, а више од двадесет невербалних сигнала пријатељског односа (Прохоров и Стернин, 2002, стр. 159).

Елементи невербалне комуникације, који су релевантни за наставу страних језика, обично обухватају четири система: паралингвистику, кинетику, проксемију и кронимију. Паралингвистичка обележја су веома слојевит и важан невербални елемент. Важно је истаћи да промена у гласу не представља увек паралингвистичко обележје. Рецимо, уколико сте промукли услед прехладе или исцрпљености гласа услед певања, то онда није паралингвистички елемент, јер само намерно изговарање речи назализованим гласом са сврхом да пренесемо иронију, или неко друго

значање, поседује комуникативну функцију. Парајезик и кинетика заједно са системом вербалне комуникације чине основу и саставни део комуникације, док проксемија и кронемиија модификују или појачавају значење вербалне поруке пружајући информацију о култури одређеног друштва, па се стога називају и културним системима невербалне комуникације (Inosavljević-Vučetić i Krstić, 2016, стр. 485).

Хаптика, која представља тактилни сегмент комуникације, тј. додиривање саговорника током комуникације, често је условљена ситуационим факторима, друштвеним нормама, личним карактеристикама, степеном присности међу саговорницима, културом (Polovina i Panić, 2010, стр. 217). Хаптика је условљена проксемиком, што значи да, ако се саговорници налазе на раздаљини већој од дужине испружене руке, онда неће користити додир као средство којим нешто желе да нагласе.

Невербално комуникативно понашање

Комуникативно понашање, вербално, и пратеће невербално, у процесу комуникације регулисано је нормама и традицијама комуникације одређеног друштва. Управо је национална специфика комуникативног понашања посебно уочљива у невербалној комуникацији и социјалном симболизму разних народа који подлеже опису управо у оквиру невербалног комуникативног понашања људи. Различита улога осмеха, руковања, загрљаја, пољупца и сл. често се показује као веома битна, а чланови друштва често не примећују њихову симболику, иако се она „посматра“, односно, користи се и тумачи у међуљудским односима.

Модел описа како вербалног тако и невербалног понашања разрађен је у оквиру три основна модела дескрипције и анализе националног комуникативног понашања које су осмислили представници Вороњешке школе комуникативног понашања. Ситуациони, аспектски и параметарски модел осмишљени су да пруже свеобухватни опис комуникативног понашања. Разликују се по својој функционалној усмерености, међусобно се не искључују, напротив, претпостављају се, а сваки модел може се трансформисати и у средство за описивање другог типа комуникативног понашања.

Највећи број истраживања досад је обухватао ситуациони модел описа комуникативног понашања, и то на конфронтационом плану изучавања језика. Група српских лингвиста, од 2004. до 2007. године, учествовала је у међууниверзитетском пројекту „Комуникативно понашање словенских народа“ под руководством Ј. А. Стерњина и Предрага Пипера, у чијем оквиру је објављен низ радова из области руске и српске комуникативне културе у монолингвалном/монокултурном и конфронтационом, синхронијском и дијахронијском аспекту. Ситуациони и аспектски модели сматрају се лакшим за употребу, док је параметарски модел сложенији јер претпоставља

обраду велике количине материјала и висок ниво генерализације. Наведене моделе анализе и описе комуникативног понашања користили смо у овом раду анализирајући невербално понашање представника руске социокултурне заједнице, а изражено је писаним дискурсом, односно, основним текстом у уџбеницима руског језика за општеобразовни профил наставе.

Познато нам је да је текст носилац лингвистичке информације који је садржан у језичком материјалу, међутим, текст на плану садржаја поседује одређени информативни потенцијал који је углавном културолошког карактера. Садржај текстова, посебно онај у ком су дата фонска знања, важан су предуслов за стицање социокултурне компетенције. Та знања не морају нужно бити испољена експлицитно, већ их је могуће уочити кроз језичке јединице у којима је садржано национално и морално искуство народа, затим кроз одређени интерпункцијски знак који указује темпо говора у одређеној ситуацији, као и кроз слику или опис догађаја који не показује само догађај као такав већ је у њему садржано комуникативно понашање народа, што онда омогућава ученицима да се боље сналазе у имплицитном садржају руског језика као страног.

Уџбеници који служе као предлогач за анализу јесу серија уџбеника за основну школу *Орбита*, аутора Предрага Пипера, Марине Петковић и Светлане Мирковић, и серија уџбеника за гимназију и средње стручне школе *До встречи в России*, аутора Биљане Марић, Маријане Папрић, Вере Лазаревић Вуловић и Луке Меденице.

Невербално понашање у оквиру ситуационог модела опису комуникативног понашања

Ситуациони модел подразумева опис комуникативног понашања у оквиру комуникативних сфера и стандардних комуникативних ситуација (поздрав, извињење, изражавање захвалности, ступање у контакт, излагање из комуникације, општење у гостима, општење у колективу, општење са децом, национални невербални систем итд.). Овај модел базира се на емпиријском материјалу који у нашем случају представља уџбенички текст. Ситуациони модел одвојено разматра вербално и невербално комуникативно понашање и социјални симболизам, с тим да смо се ми у овом раду фокусирали на невербално понашање које је дато кроз текст. Шема за свеобухватну анализу комуникативне ситуације у оквиру ситуационог модела, коју је предложио Стерњин (Стернин, 2013, стр. 3–4), састоји се од тринаест корака, од којих десети подразумева опис невербалног понашања личности. Наиме, десетим кораком анализе видимо у којој мери личности користе невербална средства комуникације, шта оне невербално сигнализирају и како користе невербална средства.

Анализом наведених уџбеника утврдили смо да је у уџбенику *Орбита 1* у тексту *На уроке географије* приказано невербално понашање ученика у школи – ученици улазе без јурњаве у учионицу и устају када улази наставник: *Звонит звонок на урок. Ребята медленно входят в класс. А вот и учитель географии. Он входит в класс, и ученики встают.* У уџбенику *Орбита 2* у основном тексту *Пропала собака* наилазимо на следећи пример: *Вова: Давай обойдём всё вокруг. Ляля: Давай.* Тражећи некога, обично „обилазимо који круг“ без коментарисања, сама радња указује на то да нешто или некога тражимо. У уџбенику *Орбита 3* у тексту *Весенняя симфония* налазимо пример који илуструје понашање тинејџера који има проблем, најрадије би вриснуо и тражио присуство и помоћ одрасле особе, али то не чини, већ супротно – загрдне се и захвали на понуђеној помоћи уз речи да је све у реду: *Хотелось ответить – отстаньте, не лезьте. Но Лёлька сдержалась и ответила вежливым голосом: Я ценю Ваше участие, Вера Васильевна, но у меня всё в порядке.* У уџбенику *Орбита 4* у тексту *Новость* наилазимо на следећи пример: *Майя: Алёша, у меня для тебя новость. Только сначала спляши! Алёша: Сплясать? Значит, новость хорошая. Вот! Ну, говори!* Иако комуниканти не изводе конкретну радњу, јасно је да постоји образац понашања са значењем: када је новост лепа, и када имамо неки позитиван импулс, онда се плеше, тј. игра. У уџбенику *До встречи в России 1* у тексту *Новая подруга* невербално понашање присутно је и у понашању личности А (Я), као и у понашању личности Б (Лиля Тарасова): *Я: Я молча удалился к себе домой...; Я: – Не ей, а ему! – сказал парень. И протянул руку. Так, значит, это с ним она раньше дружила? Мне стало совсем тяжело.* Лиля Тарасова: *Лиля спускалась сверху, и мы сопровождали её в магазин или на рынок. Мы шли сзади и несли сумки. Она проходила через двор, где Валя со второго этажа как раз в это время играл в хоккей.* Образац понашања односи се на испружену руку приликом упознавања, одлазак кући када се не осећаш добро, праћење у стопу ако од особе коју пратиш нешто желиш, или ако желиш да је задивиш. У уџбенику *До встречи в России 2* у тексту *Учительница и isq* невербално понашање приказано је кроз примере: *Ученик: Я вхожу к ней, здороваюсь; Нина Матвеевна: Вышли мы вечером с подругой в эту аську и стали друг дружке писать. Два часа сидели – и всё ни о чём,* у којима видимо да се приликом посете нечијем дому поздравља на улазу, као и то да наши стари учитељи и наставници, такође, воде дуге разговоре путем друштвених мрежа са својим пријатељима. Дакле, то није понашање које је резервисано искључиво за млађу популацију. У уџбенику *До встречи в России 3* у тексту *Незабываемая встреча* налазимо примере у којима се види да су комуниканти првобитно ишли ћутећи, да је старији започео разговор и да је мимиком показао много тога о теми о којој је разговарано. Личност Б је много чешће исказивала своје ставове невербалним понашањем него

што је то чинила личност А: Студент: – *Сначала мы шли молча, но вскоре Пётр Ильич заговорил; Пётр Ильич Чайковский: Он улыбнулся, но ничего не сказал. Он остановился и сказал с досадой...* У уџбенику *До встречи в России 4* у тексту *Аксиома* имамо пример не тако пријатног невербалног понашања у учионици: *Вон! – закричал учитель. – Собирай портфель и за родителями. – Сидоров собрал портфель, всхлиывая, вышел из класса. Учитель устало опустил на стул. Несколько секунд все сидели молча. Потом учитель встал и подошёл к доске.*

Ситуационим моделом описа комуникативног понашања на нивоу писаног дискурса учили смо да представници руске социокултурне заједнице играју када приме лепе вести, иду у круг тражећи неког, полако улазе у учионицу и устају када улази наставник, пружају руку када се упознају са неким и да одлазе кући ако су лошег расположења. Тинејџери би најрадије вриштали и тражили помоћ одраслих, али то не чине већ се само захвале и сакрију оно што их мучи. Руси се поздрављају када улазе у нечији дом, старије генерације „губе време“ на друштвеним мрежама, користе осмех у разговору не да орасположе саговорника већ да покажу однос према ономе што је саговорник рекао, а тај однос, углавном, није позитивног карактера. Затим, може доћи до расправе између наставника и ученика, али је наставник дужан да позове родитеље ако се ученик није понашао у складу са нормама понашања. Илустративно је и то да наставник показује умор падањем на столицу и ћутањем, као и чињеница да се час и поред сметњи мора наставити. На овом нивоу примећујемо очигледну сличност, тј. подударност невербалног понашања представника руске и српске социокултурне заједнице.

Невербално понашање у оквиру асијекајској модела ојиса комуникаџивној понашања

Аспекатски модел јесте модел описа комуникативног понашања у оквиру унапред задатих аспеката који ће бити предмет истраживања – продуктивног, рецептивног, нормативног и реактивног, на нивоу вербалног и невербалног понашања. Наше истраживање спроводи се на нивоу продуктивног аспекта у оквиру фактора дијалошког невербалног комуникативног понашања који је састављен од седам параметара (гестикалација, мимика, пауза, дистанца, физички контакт, комуникативна љубазност и комуникативне околности).

Овај модел анализе најјасније открива основне параметре менталитета и комуникативног понашања одређене узрасне или социјалне групе, а у нашем случају је то узрост адолесцената. Адолесценти су група која је посебно склона невербалном понашању, најчешће негодовању, али, свакако, изражавању емоција путем мимике и гестова. Невербалним понашањем

чешће се служе у интеракцији са вршњацима, у мањој мери у односу према одраслима. Што се тиче гестикулације, анализом смо утврдили да је интензитет веома висок и да је најјачи у ситуацијама које се односе на игру, као и у ситуацијама које се одвијају на улици, а у којима се учесник комуникације налази са својим вршњацима. Углавном се одвијају у незваничном разговору и посведочена је употреба различитих врста гестова истовремено. Иако су гестови најчешће представљени покретима руку, који појачавају утисак говора, или који служе као средство превазилажења говорних препрека, примерима смо илустровали сваки вид гестикулације који смо пронашли, а дати су кроз текст: *Как интересно! (Прикладывает к уху), правда, слышу шум моря! (Орбита 3); – Доброе утро! Мы удивлённо посмотрели на него. – Ну, тогда добрый вечер! – сказал он, посмотрел на часы и махнул рукой: – Сейчас ночь! (Орбита 3); Лёлька прыгала в полупустую электричку, и тут начинались превращения (Орбита 3)*. Највећи број примера са илустрацијом гестикулације посведочен је у уџбенику за седми разред основне школе.

Комуникативни гестови у уџбеницима су, углавном, приказани сликом, и то не као пратећи елемент главног текста већ првенствено уз допунске текстове и вежбања, што може бити предмет посебног рада. Иако је присутност гестикулације у руској култури комуникације велика, не налазимо велики број примера који то и доказује. Сматра се да Руси у комуникацији користе свега пет гестова који се односе на недружељубивост, и више од двадесет гестова који се односе на дружељубивост (Прохоров и Стернин, 2002, стр. 159).

Мимика представља покрете лица који указују на емотивно стање говорника. Адолесценти најчешће мимиком изражавају захвалност, а осмехом комплимент. У односу према одраслима, деца школског узраста мимиком изражавају незадовољство у виду мрштења, али и опуштености и задовољства када добију похвалу или подршку од родитеља или наставника. У односу према вршњацима јављају се мимични изрази задовољства и осмеха, посебно ако су усмерени ка вршњаку супротног пола, али и незадовољства у виду прекора или мрштења: *Он всё время кусал губы (Орбита 4); – Доброе утро! Мы удивлённо посмотрели на него. – Ну, тогда добрый вечер! – сказал он (Орбита 3); Мама всё молчала, только когда увидела лысую Лёлькину голову, тихо заплакала (Орбита 3)*. Мимичност је високог интензитета и углавном изражава позитивна осећања у виду среће, задовољства и испуњености. Наишли смо и на примере који приказују нервозу и усхићеност. Приметили смо да уколико постоји осмех, он није у сврху „маске“, већ је увек одраз осећања искрене љубави, јер, ако нема љубави, онда нема ни осмеха. Неискрена мимика, као и мимика уздржаности, предмет су осуде у руској култури (Прохоров и Стернин, 2002, стр. 218).

Коришћење паузе у дијалогској форми углавном је реткост. Ако и постоји, она је врло кратка. Пауза је више заступљена у монолошком говору, чешће смо наилазили на примере у текстовима датим кроз монолошку

форму. Одрасли у обраћању адолесцентима готово да не користе паузу у говору, једино у случају ако се ради о наставнику, када изговори: *Тишина!*, након тога следи пауза. У случајевима када ученици говоре, пауза је чешћа, и то углавном у комуникацији са наставником, у мањој мери са родитељима. Паузе готово да нема у комуникацији међу вршњацима: *Я думал, думал, а потом вспомнил, что читал про конвейер, и сразу придумал (Орбита 4); Когда пришло время обеда и все сели за стол, я сказал... (Орбита 4) – И не попал! Мяч перехватывает Костя. Бросок, и ... два очка в их пользу (Орбита 2).*

Дистанца комуникације зависи од саговорника и карактера њиховог односа. Дистанца је краћа када су саговорници вршњаци, односно, пријатељи, а повећава се када су у питању наставници или пак непознати одрасли. У руској културној средини званична зона разговора обухвата простор две право испружене руке, пружене за руковање, док пријатељска зона представља простор две испружене руке савијене у лакту (Шукин, 2015, стр. 207). Приоритетна дистанца у комуникацији за децу школског узраста краћа је ако је у питању пријатељска зона, а дужа је ако се ради о одраслој и мање познатој особи: *Учитель отошёл от доски и отряхнул пальцы от мела. – А теперь запишите... (Орбита 4); Учитель: Отлично. Садись, Лара. Таня, иди к доске и покажи на карте Санкт-Петербург. Таня: Вот этот город (Орбита 1).*

Стога се на основу анализираних текстова може извести закључак да се темпо говора углавном повећава од средњег ка вишем; када се ради о млађем адолесцентском периоду – типично је за децу да испричају неки емотивни доживљај убрзаним темпом. Старији адолесценти користе убрзани темпо, углавном, током дијалога са вршњацима, у осталим случајевима темпо је средњи ка споријем: *Ребята, всё взяли? Ничего не забыли? Майя: Всё, и бутерброды, и соки, и воду, и ... дождевые плащи ... Алёша: ... и музыку, и фотоаппарат и мобильники и зарядники для телефона (Орбита 4); Роберт обычно говорит первую фразу нормально, а потом начинает говорить быстро, без глаголов, как будто диктует телеграмму (Орбита 4).*

Физички контакт приликом комуникације није неопходан, али до њега долази у комуникацији са блиским особама, пријатељима, родитељима, рођацима, док у официјелној форми комуникације може потпуно изостати, осим руковања током сусрета. Адолесценти користе физички контакт у дијалогу, готово никада када се ради о излагању, рекли бисмо најчешће у случајевима када разговарају о одређеним интимним темама или тајнама. Иницијатори физичког контакта могу бити подједнако одрасли и деца: *Давай... Мама, поцелуй нас, и мы поехали! Автобус отходит через полчаса. (Орбита 4); – Здравствуй, Серёжа! С мягкой посадкой тебя! – говорит брат. Он берёт мой рюкзак, и мы едем к нему домой (Орбита 3); – Давай-ка мы тебя потянем за уши. Расти большой, будь счастливым! – Спасибо, ребята! (Орбита 2); Врач: – Времени нет? Это плохо. Открой рот. Скажи “А”. Дима: А-а-а (Орбита 1).*

Комуникативна учтивост пожељна је у комуникацији како са вршњацима тако и са одраслима. У разговору са старијима учтивост је изражена, док се у вршњачкој комуникацији на почетку дијалога етикецијске норме углавном прескачу и прелази се директно на тему: – *Ого-го! Четыре недели! То-то я тебе дозвониться не мог.* (Орбита 3); *Звонок в дверь. Надя открывает. Витя: Доброе утро, сестрёнка! Надя: Витя приехал! Привет! Папа: С приездом, сынок!* (Орбита 1).

Од комуникативних околности доминира комуникација која се одиграва у покрету, и то међу вршњацима, док је комуникација у просторији у којој се седи или стоји карактеристична за разговор са одраслима, наставником, непознатом одраслом особом. Комуникација са родитељима често се одвија у кући, за столом: *Давай сядем на метро и поедем в центр. А там – пешком.* (Орбита 4); *Дана, ты где? Дана: Выхожу из автобуса. Иду домой с тренировки. А ты?* (Орбита 2).

Фактор невербалног понашања користи се и у монолошком дискурсу и није везан само за дијалогски. У оквиру овог фактора издваја се седам параметара, и то: гестикација, мимика, пауза, дистанца, темпо, физички контакт и комуникативна учтивост. Скоро је немогуће утврдити ове параметре кроз текстотеку, јер сам адресант не говори о својој гестикацији или мимици док нам препричава доживљаје и осећања, а у текстовима не постоји нека анотација која на то упућује. Делимично би ово било могуће само на основу илустративног материјала, уколико би илустратор обраћао пажњу на параметре који нас интересују, међутим, такав материјал није заступљен. Наравно, није могуће илустровати примерима ништа што се односи на гестикацију, мимику, дистанцу и физички контакт, али може се рећи, на основу аудио-материјала, да је темпо монолошког говора успоренији у односу на дијалогски говор, да субјект који говори прави већу паузу и да је у већој мери присутна комуникативна учтивост у поређењу са дијалогским говором.

Невербално понашање у оквиру параметарског модела описи комуникативног понашања

У оквиру параметарског модела разликујемо комуникативне факторе, комуникативне параметре и комуникативне особине. Параметарски модел описа комуникативног понашања укључује факторе који се односе на невербално понашање као што су: близина саговорника, гестовна активност, израженост мимике, јачина и темпо комуникације. У овом раду, кроз табеларни преглед, навели смо примере из текстова за сваки параметар са израженом особином невербалног комуникативног понашања представника руске социокултурне заједнице. Примере из текстова обележили смо скраћеницом ДВВР, која означава серију уџбеника *До встречи в*

Росии, док бројеви 1, 2, 3, и 4, означавају разред којем је уџбеник намењен. Закључци до којих смо дошли указују на то да представник руске социокултурне средине комуницира на краткој комуникативној дистанци, као и да нема ништа против физичког контакта приликом комуникације. Код гестикулације, амплитуда гестикулирања је широка и интензивна, и то уз изражену емоционалност. Мимика је, такође, веома интензивна и, без лажних експресија, увек искрена. Јачина тона којом се разговор води и темпо разговора су повишени, са вероватноћом повећања и јачине и темпа како комуникација напредује.

Табела 1. Параметарски модел описа невербалног комуникативног понашања

ФАКТОР: БЛИЗИНА САГОВОРНИКА		
Параметар	Пример	Особина
Комуникацијска дистанца	<i>И вот я стою на перроне около вагона № 5 и внимательно смотрю на каждую девушку, которая выходит из вагона. Наконец я увидел очень симпатичную девушку. Она!</i> ДВВР2	прилично кратка
Физички контакт саговорника	<i>На прощание она, стройная и красивая, погладила меня по щеке. – Будь умницей, – сказала мама. – И слушайся папу...</i> ДВВР2	допуштен
ФАКТОР: GESTOVNA АКТИВНОСТ		
Параметар	Пример	Особина
Интензитет гестикулације	<i>Дорогой он показывал все признаки влюблённости: старался заглянуть Наденьке в глаза, глубоко вздыхал и говорил останавливаясь...</i> ДВВР1	приметан
Опсег гестикулације	<i>Я сначала встал. Потом я резко сел. Сомнений не было – да, это она, моя мать!</i> ДВВР2	широка амплитуда
Емоционалност гестикулације	<i>Всё это время Наденька молчала и только несколько раз неопределённо улыбнулась. Дрынов это понял так: „Вы мне нравитесь, но я вас совсем не знаю.”</i> ДВВР1	приметно
ФАКТОР: ИЗРАЖЕНОСТ МИМИКЕ		
Параметар	Пример	Особина
Интензитет	<i>Мы с вами знакомы, – сказала девушка. Весь монолог она неопределённо улыбалась, но теперь по лицу её скользнула убийственная насмешка.</i> ДВВР1	висок
Искреност	<i>– Да ну?! – говорит парень. – Здорово! – И в голосе его радость, и в голосе его торжество. Он хватается у билетёрши свои билеты, кивает мне на прощание и бежит, бежит к тому, другому театру, где его ждут.</i> ДВВР4	висока
ФАКТОР: ЈАЧИНА		
Параметар	Пример	Особина
Јачина тона	<i>А сейчас в моей душе что-то вроде эпохи Возрождения, как это ... э ... Росинант. Да, Росинант! Я сам себя не узнаю. Одним словом, я страшно рад, что встретил вас. Мне вас не хватало.</i> ДВВР1	повишена

Способност повећања јачине тона	– Ну и дурак! – воскликнул он с раскаянием. – До сих пор я не знаю вашего имени! Но это от волнения. Простите... как вас зовут? ДВВР1	веома висока
ФАКТОР: ТЕМПО РАЗГОВОРА		
Параметар	Пример	Особина
Темпо вођења разговора	Алѐ, привет! Алѐ-о! У тебя музыка так громко играет, чѐ делаешь? А, танцуешь, да? Ну не одна, конечно, это понятно. Кому-то завидую сейчас. Так, может быть, всё-таки я заберу тебя? ... Да? Ну извини. Да ... конечно, что ты ... Да нет, извини, просто ... просто ... Я тебе завтра позвоню? Пока ... ДВВР2	приметан
Способност повећања брзине говора	– Алѐ, доброе утро! Доброе утро, говорю, это я, привет! А что у тебя там так шумит? А, ты в душе ещё! Ой, извини ... извини ... угу, я попозже позвоню тебе, извини, пожалуйста! ДВВР2	висока

Закључна размајрања

Можемо констатовати да смо, у већини случајева, анализом текстова дошли до закључака да се презентовани обрасци комуникативног понашања Руса поклапају са сазнањима из литературе, међутим, представа из уџбеника није увек адекватна. Ово може представљати проблем приликом изучавања језика, јер ако усвојимо одређени образац понашања кроз текст и прихватимо га као национално специфичну особину представника руске социокултурне заједнице, а ако је већ у литератури која се бави проучавањем менталитета представљено нешто сасвим друго, може доћи не само до неразумевања него и до комуникативног конфликта. У овом раду је приказана једна перспектива комуникативног понашања, и то уџбеничка, која не мора да се поклопи са стварном, међутим, пожељно је да се различите перспективе и стварни обрасци понашања поклапају да би стицање социокултурне компетенције било успешно.

За комуникацију у комуникативно оријентисаној настави није довољно само усвојити неопходне елементе већ је потребно да ученици разумеју културне обрасце и да знају када и како се користи вербално и невербално понашање. Свакако, проналажење ефикасних начина њихове интеграције представља процес, јер потрагу за техникама које промовишу аутентичну комуникацију додатно отежава и чињеница да се културе мењају, тј. да нису статичне. Стога, постоји препорука да текстове у којима се налазе одређени говорни обрасци, а који врше функцију садржаја за усвајање страног (руског) језика, прате мали описи вербалних радњи, углавном, израза лица и гестова, типичних за дату лингвокултурну заједницу у датој ситуацији.

Извори

- Марић, Б., Папрић, М., Лазаревић Вуловић, В. (2019). *До встречи в России 1: Руски језик – уџбеник и радна свеска за 1. разред йимназије и средње сйручне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Марић, Б., Папрић, М., Лазаревић Вуловић, В. (2013). *До встречи в России 2: Руски језик – уџбеник и радна свеска за 2. разред йимназије и средње сйручне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Марић, Б., Папрић, М., Лазаревић Вуловић, В. (2015). *До встречи в России 3: Руски језик – уџбеник и радна свеска за 3. разред йимназије и средње сйручне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Марић, Б., Папрић, М., Меденица, Л. (2016). *До встречи в России 4: Руски језик – уџбеник и радна свеска за 4. разред йимназије и средње сйручне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Пипер, П., Петковић, М., Мирковић, С. (2019). *Орбита 1: Руски језик за 5. разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Пипер, П., Петковић, М., Мирковић, С. (2016). *Орбита 2: Руски језик за 6. разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Пипер, П., Петковић, М., Мирковић, С. (2021). *Орбита 3: Руски језик за 7. разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Пипер, П., Петковић, М., Мирковић, С. (2018). *Орбита 4: Руски језик за 8. разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.

Лийерайура

- Нешић, И. (2018). *Развој комуникайивних комйетейенција у насйави йословной енйлеској језика у високом образовању* (необјављена докторска дисертација). Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац.
- Пиз, А. (1992). *Язык телодвижений: как читать мысли других людей по их жестам*. Пер. с англ. Н. Е. Котляр. Н. Новгород: Ай Кью.
- Прохоров, Ю. Е. и Стернин, И. А. (2002). *Русское коммуникативное поведение: опыт описания русского коммуникативного поведения*. Москва: Издательство Флинта – Наука.
- Раичевић, В. (2007). *Ойшйа мейодика насйаве словенских језика у инословенској средини*. Београд: Завод за уџбенике.
- Стернин, И. А. (2013). *Анализ коммуникативных ситуаций*. Воронеж: Истоки.
- Шукин, А. Н. (2015). *Обучение речевому общению на русском языке как иностранном*. Москва: Русский язык, Курсы.
- Inosavljević-Vučetić, M. i Krstić, K. (2016). *Analiza kulturnih sadržaja u udžbeniku katalonskog jezika: Basic 1. Metodčki vidici*, 7, 481–497.
- Polovina, V. i Panić, N. (2010). *Problemi lingvističke klasifikacije neverbalnih elemenata u komunikaciji. Анали Филолошкој факултешйа*, 22, 215–231.

Исидора Д. КОМАДИНА

Приштинский университет с временным местонахождением
в г. Косовска-Митровица
Философский факультет
Кафедра русского языка и литературы

Невербальное поведение как часть модели описания коммуникативного поведения

Резюме

С помощью моделей описания коммуникативного поведения, установленных в работах Воронежской школы коммуникативного поведения, применявшихся на практике до сих пор конфронтационно, на респондентах, а также с помощью различных психологических тестов (ассоциативных экспериментов разного типа, лингвистических интервью), нами рассмотрено невербальное коммуникативное поведение на уровне письменного дискурса, а именно основных текстов учебников, которые используются в сербской среде для овладения русским языком в школьной системе. Анализ, включающий использование ситуационной, аспектной и параметрической моделей описания коммуникативного поведения на материале текстов учебников показал, что представленные образцы коммуникативного поведения русских, засвидетельствованные в литературе, не в полной мере соответствуют выводам из учебников. Также, в учебниках приводится недостаточно примеров, иллюстрирующих невербальное коммуникативное поведение. Для того чтобы этот недостаток не снижал овладение социокультурной компетенцией, необходимой для успешного овладения самим языком, рекомендуется сопровождать тексты небольшим описанием невербальных действий, в основном мимики и жестов, типичных для данной языковой и культурной общности в данной ситуации.

Ключевые слова: коммуникативное поведение; невербальное поведение; текст учебника; социокультурная компетенция.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).